

ANTON AŠKERC
IN NJEGOVA DOBA

Lepo je in pravično, da je tržaško slovensko delav. priredilo slavje v spomin enemu največjih mož, kar jih je kdaj rodila slovenska mati. Vendar pa se mi [ne] zdi primerno, da bi, kakor je drugače ob takih prilikah navada, bral kak frazast slavospev, ki ne pomeni nič in ki je komaj za uho prijeten. Temveč boljše se mi zdi, če poskusim vam podati vsaj približno verno sliko pesnika samega, njegovega dela in pa dobe, v kateri je živel. Ako torej ne bo zvenela vsaka beseda kakor golo oboževanje, tedaj nikar ne mislite, da ne cenim pesnika tako visoko, kakor ga vi cenite in kakor ga bodo cenili poznejši rodovi, ampak pomislite rajši, da so bili, so in bodo vsi slavospevi zlagani in hinavski, zakaj nikoli in nikjer niso živeli med nami čisti bogovi, temveč ljudje od mesa in krvi, z vsemi tistimi čednostmi in grehi, ki je zanje odgovoren čas, v katerem so živeli in pa razmere, v katerih so zoreli in dozoreli.

Letošnje poletje je umrl v Ljubljani slovenski pesnik Anton Aškerc. Umrl je v deželni bolnici, skoro popolnoma osamljen in zapuščen. Tako osamljen, da nekatere zanimive posameznosti o njegovih zadnjih urah še sedaj niso dognane in pojasnjene. Nekateri n.pr. trdijo, da mu je bilo razpelo vsiljeno v roke, drugi spet pravijo, da ga je zahteval sam, ali pa vsaj, da ga je rade volje sprejel. Mogoče je res, da je v predsmrtni onemoglosti in bolečini sam posegel po njem; zaželel si je pač v svojem trpljenju tolažbe in najbolj čudno ni, če je videl in našel to tolažbo v podobi križanega Kristusa; tako sta storila pred njim tudi naša mlada in nesrečna pesnika Dragotin Kette in Murn-Aleksandrov.

Še tik pred pesnikovo nenadno smrtjo in celo še nekaj ur po njegovi smrti, je vse kazalo, da ga pokopljejo na tihem, brez cvetja in petja, tako kakor so leto poprej nesli k zadnjemu počitku enega največjih slovenskih umetnikov, Ivana Groharja, ki ga je spremilo do groba le par zvestih, resnično pravih prijateljev. Anton Aškerc pa še teh osebnih prijateljev ni imel. Šele v zadnjem hipu, pod pritiskom posameznih ljudi in pa časopisja, se je Ljubljana vzdramila ter je napravila mrtvemu pesniku zares veličasten sprevod, kakor se je spodobil zanj. Komaj pa so še dobro utihnili nadgrobni govori, se je začelo javljati nekaj tako odurnega, nizkotnega in umazanega, da je bilo celo za naše kraje in razmere nekoliko preveč. Naši ljubi Ljubljančani so namreč slekli svoja žalna oblačila ter so hitro in popolnoma pozabili, da so pokopali *pesnika*. Naš politični strankarski boj na Kranjskem je sam ob sebi nekaj naravnega in potrebnega, ali zadobil je tako neverjetno umazane oblike, da niti grobovi pesnikov niso več varni pred blatom, ki brizga od vseh strani in na vse strani. Stvar se je takole vršila: Na svetu, in tudi na Slovenskem žive posebne vrste ljudje, ki se imenujejo svobodomislece. Iz same gorečnosti za svobodno misel so napravili iz nje kar novo cerkev in novo vero, samo da so zamenili znamenje svetega križa z znamenjem svete mačeho. In razlika je tudi še v tem, da je cerkev Svobodne Misli dolgočasna, pusta, brez poezije in brez poleta. Ti svobodomisleci pa so iznašli, da je bil tudi Anton Aškerc svobodomiseln in da je najbrž celo nosil na ovratnici sveto Mačeho, kar pa še ni natanko dokazano. In takoj so začeli tej svobodomiselnosti graditi spomenik do zvezd in čez, tako da je bila njegova prava in zaslužena *pesniška* slava komaj še krtina. Jaz sem pa mnenja, da ni prav nobena posebna zasluga, če je človek svobodomislec, prav tako mala zasluga, kakor če je žid ali mohamedanec. In po mojem mnenju tudi

ni prav nobena zasluga, če kdo brani in zagovarja svoje svetovno naziranje, temveč je naravna in enostavna dolžnost vsakogar, ki neče biti ne strahopetec, ne koristolovec. Časih je to težavno, ampak toliko težavno vendarle ne, kakor obrniti ogledalo narobe, da bi človek sam svojega obraza več ne videl. — Kranjski svobodomisleci in kranjski katoličani pa so bili ob Aškerčevi smrti vse drugačnega mnenja. Kajti tudi kranjskim katoličanom je bil *svobodomislec* Aškerc važnejši od *pesnika* Aškerca in začeli so pljuvati na njegov grob, kakor da bi imeli pred seboj samega živega Ribnikarja. Krstili so ga za »tovariša Ferrerjevega, za portugalskega republikanca, ki cerkve ruši ter nedolžne menihe in nune ob belem dnevu na meh odira, za anarhista in puntarja«. — Na ta način smo dobili od ene strani svetnikamučenca, od druge pa krvavega rabeljna; samo Aškerca ni bilo nikjer več. Nečedni boj ob komaj zaprtem grobu se je že nekoliko polegel in čas je, mislim, da si napravimo pravo in verno podobo pesnikovo, ki so jo bile zabrisale nepoklicane roke. —

*

Ob Aškerčevem nastopu — skoraj trideset let bo že tega — je vladala v slovenski poeziji in sploh v slovenski književnosti velika suša in revščina. Če bi sodili vso slovensko kulturo le po književnosti, kar bi bilo zelo napak, bi bila tista leta, nekako od 1880—1890, tako brezplodna kakor kraško kamenje. Učenci Josipa Stritarja, ki je poznal in spoštoval samo zunanjo obliko, so kovali plehke in prazne verze; da se je le rimalo — rimalo po ribniško, pa so bili verzi in je bila pesem. Vse je bilo gladko, sladko, zlizano kakor nedeljska frizura. Imen teh pesnikov ni potreba naštevati, saj so že itak pozabljeni, tudi imena tistih, ki še žive in še pišejo. Le dvoje pravih pesnikov je takrat živelo:

Pagliaruzzi-Krilan in Franc Gestrin, ki sta oba umrla neslavljen in nečeščena, najbrž zato, ker sta bila res pesnika. — Tudi Simon Gregorčič je še živel in je še pel, toda koj po prvi knjigi je njegova moč pešala, tako hitro pešala, da je bil kmalu samo še svoj plitek in površen posnemalec, da navsezadnje ni znal niti več slovenske slovnice in ni stal nič višje, nego kak Cimperman ali Jesenko, ali Funtek ali Gangl. — V to cukrenost in vodenost je naravnost s pestjo udaril *Anton Aškerc*. Celo desetletje, preden je izdal svojo prvo knjigo — in to je bilo l. 1891. — se je podpisaval z imenom Gorazd. Že to ime samo je zvenelo vse drugače nego pa imena različnih tedanjih Solzeslavov, Tugomirov in Milivojev. V Gorazdu ni bilo nič tiste skisane in zlagane, vase zaljubljene in sebe objokujoče solzavosti, ki je prepevala mile nagrobnice nesrečni ljubezni, preminulemu hrošču in mrtvi žabi. Če se je Gorazdu hotelo, da napiše verz, je hotel obenem tudi nekaj povedati, in sicer tako povedati, da je držalo. Skoraj je imel človek občutek, da je samozavestno zapisano pod vsako pesmijo: »Tako je bilo, pa nič drugače!« Trdo in težko udari vsaka beseda, še pretrdo in pretežko. Podobe so jasne, enostavne, brez pisanih olupšav, brez besedičenja — prijel bi jih človek; vse je kakor od kamna, solidno, resno in moško. Popolno, naravnost demonstrativno nasprotje mehkobi in zgovornosti Gregorčiča.

In mi vsi — takrat smo bili mladeniči — mi vsi, ki smo ga ljubili in občudovali, mi vsi smo nekako nezavedno občutili: »Tako more govoriti le močan in samosvoj mož, ki gleda v svet z razumnimi in pogumnimi očmi in ki tudi vidi ter spozna, kar je gledal! Tako govori mož, ki čuti človeško, globoko in nežno, pa svojih čustev ne razblebeče v svet s ploho lepih in praznih besedi, temveč povsem enostavno in naturno razloži, kako da je in kaj da si misli!« —

Najlepši spomenik za tisto prvo dobo Aškercovo, za tisti njegov najsijajnejši pesniški in idejni razmah, je vrsta balad o kmečkih puntih na Slovenskem: »Stara pravda«. Če bi bil Aškerc v svojem življenju edinole te pesmi napisal in drugega nič, bi ostalo njegovo ime za vekomaj neizbrisno v zgodovini slovenske književnosti. Mnogo imamo povesti in romanov iz tistih junaških časov, ko se je slovensko kmečko ljudstvo, izmučeno in izsesano do poslednje kaplje krvi, z močjo obupa uprlo svojim posvetnim in duhovnim gospodarjem. Ali nihče ni te strašne tragedije tako živo naslikal kakor Aškerc v svojih baladah o »Stari pravdi«. Le par podob, le par potez in vsa doba z vsem svojim krvavim, vihnim življenjem, z vsemi svojimi strahotami je pred nami tako jasna, da vidimo graščake in puntarje kar z živimi očmi.

Že ob teh in takih pesmih se je pokazalo — in to je nas mlade najbolj vabilo in vleklo k Aškercu — kako pesnik goreče in globoko čuti z vsemi nesrečnimi, zatiranimi in ogoljufanimi in kako od srca sovraži vse tiste temne sile, ki tlačijo človeštvo k tlom. In on, Anton Aškerc, je bil med slovenskimi pesniki prvi, ki je odkril prečudno dejstvo, da ne živita na slovenskem svetu samo slovenski malomeščan in slovenski kmet, temveč poleg teh dveh tudi slovenski *delavec*. Do Aškercovih časov je stala vsa slovenska književnost pod znamenjem kamižole in irhastih hlač. Ako bi kdo hotel takrat narisati nagajivo podobo slovenskega naroda, kakor si ga je mislila takratna slovenska književnost, bi narisal ponižnega kmetiča, kako globoko sklonjen in s klobukom v roki pozdravlja svojega župnika. Tako podobo slovenskega naroda imamo še v spisih Josipa Jurčiča, Janka Kersnika, Ivana Tavčarja in vseh drugih, ki so pozneje postali evangelisti kranjskega malomeščanskega liberalizma. Življenje, trpljenje in stremljenje *delavca* je bilo *pred* Aškercem nekaj

navadnega, priskutnega, nepoetičnega. Šele Aškerc je videl poezijo tudi v grozoti, v bedi in bridkosti — tja je šel iskat poezijo, kamor med Slovenci še nihče pred njim. Aškerc ni bil socialist — in takrat, po vseh pogojih svoje vzgoje, svojega razvijanja in svoje okolice, tudi ni mogel biti. Ali videl je, kar je bilo treba videti človeku in treba videti pesniku. In tudi zato ostane njegovo ime za zmerom v naših srcih!

*

Tudi še v poznejših in zlasti v zadnjih svojih delih se je vračal Aškerc rad v dobo reformacij in kmečkih puntov; tudi še pozneje je zmerom čutil z vsemi ponižanimi in zatiranimi. Ali beseda njegova ni imela več tistih moči in tistega življenja, kakor prejšnje čase, njegova umetniška sila je kar vidno hiralala in pešala in mi, njegovi resnični prijatelji in odkritosrčni častilci, kar verjeti nismo mogli, da je to še tisti veliki pesnik, ki je napisal »Balade in romance« in ki smo ga tako ljubili ter se tako navduševali zanj, kakor se morejo navdušiti samo mladeniči, ki še verujejo v ideale.

Tukaj je prilika, da izpregovorim o tistem čudnem pojavu, ki ga vidimo skoraj na vseh slovenskih pesnikih. Po prvem silnem razmahu peroti omagujejo, dokler naposled popolnoma ne omagajo ter se ne vzdignejo več od tal. To se je zgodilo najbolj očitno pri Gregorčiču in kmalu za tem pri Aškercu. Pri tem poslednjem se je razblinjenje in propadanje naravnost na dlani videlo, ker je zmerom hitreje in v zmerom krajših presledkih kopičil knjigo na knjigo. vsaka do roba polna verzov. Da se v zadnjih letih ni več poznal in da ni videl z jasnim očesom ne sebe, ne svojega časa, ne svojih del, so pripomogli v izdatni meri tisti ničvredni in hinavski kritiki, ki so mu ob vsaki novi knjigi prepevali po časopisih donebesno glorio, zato da so se po

ljubljskih krčmah in kavarnah s toliko lažjo vestjo norčevali iz njega. On pa je bil človek samosvoj, tuj ljudem, vase zakrknjen in zelo samozavesten. Iskal ni nikogar, vezal se ni na nikogar in kolikor jaz vem, vsaj v zadnjih letih ni imel niti enega odkritosrčnega in zvestega *osebnega* prijatelja. Kdorkoli si je predrznil napisati neugodno sodbo o katerem njegovem delu, ga je smatral za svojega sovražnika, kritiko samo pa za grd pamflet.

O tem ni vedel, da smo bili zvesti prijatelji edinole mi, ki smo z žalostjo v srcu gledali to propadanje njegovih sil in njegovega samospoznanja. Lažnivost in hinavščina, ki gospodarita že od nekdaj vsemu našemu javnemu življenju, sta vneto pomagali, zatemniti slavo Aškerčevega imena. — Ali kljub temu: vsak človek je v dnu svojega srca nečimrn in tudi Aškerc je bil človek, dovzet za hvalo in čast; tisto čednost, ki ji pravijo skromnost, so iznašli hinavci. Neverjetno je, da bi moglo samo tisto lažnivo hvalisanje pripraviti takega pesnika, kakor je bil Aškerc, ob vsako samospoznanje. Vzroki morajo biti še vse drugi in globlji. Tukaj pa se pričinja beseda o zelo kočljivem vprašanju, namreč o vprašanju preganjanja in mučeništva, ki sta ga baje morala trpeti Gregorčič in Aškerc.

*

V tistih časih, ko je Gregorčičeva sila in slava že pojemala in ko se je oglasil Anton Aškerc, se je rojevalo na Slovenskem čisto novo gibanje, ki so ga kmalu krstili za »mahničijanstvo«. Tedanji profesor na goriškem bogoslovnem seminarju in sedanji škof na Krku, dr. Anton Mahnič, je izdajal v Gorici časopis z imenom »Rimski Katolik«. V tem časopisu je z vso tisto doslednostjo in neizprosno, ki jo da človeku trdna vera v večno resničnost in veljavnost

njegovega prepričanja, oznanjal najstrožji, popolnoma in zavedno brezobzirni rimski katolicizem. Doslednost, vera vase in v svoje svetovno naziranje pa imponira vselej in zmerom, omamlja in vabi k sebi. Zato je imel Mahnič jako lahko stališče. Krvavo se je norčeval iz svojih nasprotnikov, slovenskih svobodomislecev, ki mu niso znali odgovarjati drugače nego s pustimi zabavljicami. In te puste zabavljice je v svojem dobrem humorju še vestno registriral, celo po abecednem redu! — Vladalo je takrat, posebno v razletju 1890 do 1894 — tisto ubogo in klavrno slogaštvo, ki bi v svoji komodni idealnosti najrajše vpilo »živio« naprej in nazaj in na vse strani. O kakih temeljnih političnih in kulturnih nazorih se ni dalo govoriti. Limonada je bila popolna in zgodila se je navsezadnje ta gorostasnost, da so se nameravali pobratiti na Kranjskem verni katoličani in brezverni katoličani. V to limonado pa je pljunil Anton Mahnič. Vsako svetovno naziranje — in to je pač tudi katolicizem — mora biti enotno in celotno in ne sme trpeti nobenih koncesij, nobenih ozirov, nobenega omahovanja. Ali »da« ali »ne«, tako se mora postaviti beseda. Sovražniku boj, polovičarstvu pa zaničevanje. In tako je Mahnič z vsem svojim temperamentom navalil na vse, kar na Slovenskem ni bilo katoliškega in kajpak tudi na vse, kar je bilo premalo katoliško. Naravno je, da tudi literaturi ni prizanesel. A jasno je brez prerekanja, da je bil Gregorčič premalo katoliški — saj je objokaval svoj črni plašč — Aškerc pa dokazuje z vsako pesmijo, da sploh nikoli ni bil katolik.

Svobodomisleci bi izključili iz svoje srede človeka, ki bi z rožnim vencem v roki hodil za procesijo. Če je bil Aškerc mož, je moral sleči svoj črni plašč in ni smel šele čakati, da bi ga kdo *silil* v to. Če bi katoliška cerkev prizanašala Gregorčiču in Aškercu, ki sta bila vendarle duhovnika, torej njena plačana zastopnika in služabnika, bi bila podobna

trgovcu, ki prizanaša uslužbencu, o katerem dobro ve, da mu dela škodo in odjemalce odganja. O kakšnem *preganjanju* tukaj ne more biti govora in res je potrebno, da se te neslane legende o mučeništvu Gregorčiča in Aškercar že enkrat na laž postavijo. Bil je *boj*! In poznejši rodovi bodo dobro vedeli, da v tem boju Aškerc ni bil ne mučenik, ne premaganec, temveč *zmagovalec*. Njegovo ime bo živelo in le po zaslugi njegove pesniške slave bo živelo še zraven tudi Mahničevo ime. — Vendar pa je Mahnič s svojim brezobzirnim divjanjem mnogo škodoval — ne Aškercu osebno, pač pa slovenski poeziji.

Aškerc se je namreč začutil poklicanega propagatorja svobodomiselnih idej ter bojevnika zoper katolicizem. Tako se mi zdi, da v zadnjih letih ni videl sploh nič drugega več pred seboj, nego Mahniča in njegove učence. To pa je bil po mojih mislih poglavitni vzrok njegovega hiranja kot *pesnik*. Ni mu bilo več ne do lepe oblike, ne do živih, plastičnih podob, temveč samo še do liberalne tendence. Jasno pa je, da plitka in prazna slovenska svobodomiselnost ne more dati poeziji krvi in življenja; prej bi bilo pričakovati, da zraste pšenica iz kamna. —

Uvodoma sem omenil, da je napravila Ljubljana Aškercu veličasten pogreb. To je res. Ali za pogrebom se je vila dolga procesija Svobodne Misli, tiste Svobodne Misli, ki ima na vesti zadnje Aškerčeve knjige. Koliko je bilo odkritosrčne žalosti, ne vem. Le toliko vem, da je v nas, ki praznujemo nocoj spomin velikega pesnika, veliko več spoštovanja in ljubezni do njega, kakor pa je bilo spoštovanja in ljubezni v tistih, ki so mu še za živih dni zlagano hvalo prepevali. Slovenskemu delavstvu in sploh vsakemu Slovencu, ki občuti in uživa pravo poezijo, ostane slava Aškerčevega imena kljub vsem in vsemu za zmerom nedotaknjena, živa in čista!